

ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ TARİHİ (1119-1161)

Rahime DENİZ

© Copyright 2024

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

*Bu Çalışma Doç. Dr. Haydar ÇORUH Danışmanlığında Rahime DENİZ'e Ait, 'Antakya Haçlı Prensligi Tarihi (1119-1161)' Adlı Doktora Tezinden Üretilmiştir.

ISBN	Sayfa ve Kapak Tasarımı
978-625-399-924-7	Akademisyen Dizgi Ünitesi
Kitap Adı	Yayıncı Sertifika No
Antakya Haçlı Prensligi Tarihi (1119-1161)	47518
Editör	Baskı ve Cilt
Haydar ÇORUH ORCID iD: 0000-0002-7632-9721	Vadi Matbaacılık
Yazar	Bisac Code
Rahime DENİZ ORCID iD: 0000-0002-9427-8040	HIS000000
Yayın Koordinatörü	DOI
Yasin DİLMEN	10.37609/akya.3155

Kütüphane Kimlik Kartı

Deniz, Rahime.

Antakya Haçlı Prensligi Tarihi (1119-1161) / Rahime Deniz; ed. Haydar Çoruh.

Ankara : Akademisyen Yayınevi Kitabevi, 2024.

172 s. ; 160x235 mm.

Kaynakça var.

ISBN 9786253999247

1. Tarih.

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Haçlı Seferleri şüphesiz ki dünya tarihinin en dikkat çekici olayları arasında yer alır. 1095 yılında Papalık tarafından yapılan çağrıyla başlayan süreçte iki yüzyıl boyunca birçok defa yapılan seferlerden ancak birincisi başarı ile sonuçlandı. Birinci Haçlı Seferi sonunda Doğu'da Urfa, Antakya, Kudüs ve sonrasında da Trablus'ta Haçlılar tarafından devletler kuruldu. Bu devletler içerisinde Antakya Haçlı Prensiği bulunduğu coğrafyanın da etkisiyle hem Bizans ve yerli Hıristiyanlarla hem Müslümanlarla ve diğer Haçlı devletleriyle münasebetleri bakımından oldukça önemli bir konumdadır. Buna rağmen son yıllarda birkaç çalışma yapılmış olsa da Antakya Haçlıları ile alakalı yerli ve yabancı yapılan çalışmalar yeterli değildir. Bu nedenle Antakya Haçlı Prensiği'nin 1119-1161 yılları arası araştırma konusu olarak belirlendi.

Bu yıl aralığının (1119-1161) tercih edilmesinin en önemli sebebi daha önce akademik bir çalışmaya konu olmamasıdır. Ayrıca bu dönemde Birinci Haçlı Seferi sırasında Müslüman liderlerin aralarındaki anlaşmazlıklardan dolayı Haçlıların bölgeye yerleşmesine bir nevi göz yummalarından ders çıkartmaya ve Haçlılara karşı birlikte hareket etmeye başladıkları görülmektedir. Bu açıdan araştırmaya konu olan dönem dikkat çekici ve detaylıca incelenmesi gereken bir dönemdir.

Bu çalışma hazırlanırken ana kaynaklar esas alındı. Ayrıca konu ile alakalı varsa araştırma eserlere de yer verildi. Çalışma hazırlanırken karşılaşılan en büyük güçlük incelemiş olduğumuz dönemde Antakya Haçlıları ile doğrudan alakalı ve prenslik içerisindeki durumu ayrıntılı bir şekilde anlatan herhangi bir ana kaynağın olmamasıdır. Bunun dışında mevcut Haçlı kaynakları ve yerli Hıristiyan ve Müslüman kaynaklardaki bilgiler ile yetinilmek durumunda kalındı. Bu nedenle de araştırma siyasi ve askeri çerçevede kaldı. Özellikle ana kaynaklarda birbirlerinden çelişkili ifadelerle karşılaşıldığında bunlar ayrıntılı bir şekilde ele alındı ve karşılaştırıldı.

Çalışmanın Giriş Bölümünde Haçlı hâkimiyetine kadar Antakya'nın tarihi, Haçlı Seferlerinin başlaması ve Antakya Haçlı Prensiği'nin kurulması, Prensiğin kuruluşundan 1119 yılına kadar geçen siyasi olaylar; Birinci Bölümde Tell Afrîn (Kanlı Meydan) Savaşı, bu savaşın sonrasında Antakya'da yaşanan gelişmeler ve Kudüs Kralı II.Baudouin'in naibliği süresinde yaşanan olaylar, Artukoğlu

İlgazi'nin Antakya Haçlılarına düzenlediği sefer; İkinci Bölümde II.Bohemund'un Antakya'ya gelerek Prenslığın yönetimini ele geçirmesi, Müslümanlar ve diğer Haçlı devletleriyle münasebetleri ve neticede Kilikya seferi ve ölümü, Prenses Alice'in prensliğin yönetimini ele geçirme girişimleri; Üçüncü Bölümde Raymond de Poitiers'in Antakya'ya gelişi ve II.Bohemund'un kızı Constance ile evlenerek Yönetimi ele alması, diğer Haçlı devletleri ve liderleri ile münasebetleri, Bizans İmparatoru II.Ioannes'in Kilikya ve Suriye'ye düzenlediği seferler ve Antakya'yı ele geçirme girişimleri, İkinci Haçlı Seferi ve bu seferin Antakya Haçlılarına etkisi, özellikle İmadeddîn Zengî ile Nureddîn Zengî'nin Antakya Haçlıları ile mücadeleleri ve Raymond'un ölümü; Dördüncü ve son bölümde ise Prenses Constance'ın oğlu adına naib olması, yine Constance'ın Renaud de Chatillon ile evlenmesi ve Renaud'un Prenslığın yönetimini ele geçirmesi, Antakya Patriği Aimery ile mücadelesi, Kilikya Ermenilerine düzenlenen sefer, Kıbrıs yağması ve Bizans İmparatoru Manuel'in Kilikya'ya gelmesi ve Antakya haçlılarını itaate alması, Renaud'un Nureddîn Zengî'ye esir düşmesi gibi gelişmeler ayrıntılı bir şekilde incelendi.

Antakya'da 170 yıl devam eden Haçlı hakimiyetinin 42 yıllık dönemini ortaya koyarak kadim şehir Antakya'nın tarihinin araştırılmasında bir boşluğu doldurmayı amaçlayan bu çalışma Ekim 2020'de Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak sunulmuştur. Bu çalışma boyunca konunun seçimi, kaynakların temini ve en önemlisi de her daim rehberliği ile yol gösteren değerli danışman hocam, Sayın Doç. Dr. Haydar ÇORUH'a şükranlarımı sunarım. Doktora eğitimim sırasında emeği geçen Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarih Bölümü hocalarıma, lisansüstü eğitimim sırasında desteğini esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr. Selim KAYA'ya, araştırmamız ile ilgili her başımız sıkıştığında değerli görüşlerine başvurduğumuz Prof. Dr. Haşim ŞAHİN'e, çalışmanın olgunlaşmasında büyük emekleri olan Prof. Dr. Faruk SÖYLEMEZ'e ve Doç. Dr. Nurgül YILDIRIM'a sonsuz teşekkürlerimi iletmek isterim. Ulaşamadığımız bazı kaynakların temini ve konuyla ilgili bilgisinden her daim istifade ettiğim değerli hocam Doç. Dr. Sedat BİLİNİR'e de teşekkür ederim. Son olarak tüm eğitim hayatım boyunca maddi, manevi desteğini esirgemeyen sevgili aileme, kardeşlerime ve evlilik hayatım boyunca her işimi kolaylaştırmaya çaba sarf eden eşim Halil Çağatay DENİZ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Rahime DENİZ

İÇİNDEKİLER

KAYNAKLAR/KİTÂBİYAT	v
ANA KAYNAKLAR	v
Lâtin Kaynakları	v
İslâm Kaynakları.....	vii
Bizans Kaynakları	xi
Süryani Kaynakları	xi
Ermeni Kaynakları.....	xii
ARAŞTIRMA ESERLER VE TEZLER	xiii

GİRİŞ	1
1. Haçlı Hâkimiyetine Kadar Antakya'nın Kısa Tarihi (M.ö. 300- M.s. 1098)	1
2. Birinci Haçlı Seferi'nin Başlaması Ve Antakya'nın Haçlılar Tarafından Zaptı (1095-1098)	6
3. Kuruluşundan 1119 Yılına Kadar Antakya Haçlı Prenslığı'nın Kısa Tarihi (1098-1119)	12

BÖLÜM 1

KUDÜS KRALI II. BAUDOİN'İN NAİBLİĞİ DÖNEMİ (1119-1126).....	17
1.1. Tell Afrîn Savaşı (28 Haziran 1119) Ve II.Baudouin'in Antakya Haçlı Prenslığı'ni Nâib Olarak Yönetmeye Başlaması (1119)	17
1.1.1. Tell Afrîn Savaşı (28 Haziran 1119)	17
1.1.2. 1.1.Tell Afrîn Savaşı Sonrası Antakya'nın Durumu	22
1.1.3. Kudüs Kralı II. Baudouin'in Antakya Haçlı Prenslığı'ne Naib Olması ve Şehrin Savunmasını Güçlendirme Faaliyetleri	24
1.2. İlgazi'nin Esârib ve Zerdanâ Kaleleri'ni Fethi.....	26

BÖLÜM 2

BOHEMUND'UN PRİNKEPSLİĞİ DÖNEMİ ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ TARİHİ (1126-1130).....	57
2.1. II. Bohemund'un Antakya'ya Gelmesi ve Yönetimi Ele Alması.....	57
2.2. II. Bohemund'un Kefertâb'ı Ele Geçirmesi ve Şeyzer'e Saldırması (1127).....	59

2.3. II. Bohemund'un Urfa Haçlı Kontluğu ile İlişkileri	61
2.3.1. II.Bohemund ile Joscelin'in Haleb'e Saldırısı (1127)	63
2.4. II.Baudouin'in Dimaşk'a Saldırısı Sırasında II.Bohemund'un Faaliyetleri (1129)	64
2.5. II.Bohemund'un Kilikya Seferi ve Ölümü (1130)	66
2.6. Alice'in Antakya Hâkimiyetini Ele Geçirme Mücadelesi.....	68
2.7. İmadeddin Zengi'nin Antakya Topraklarına Hücumu ve Esârib Kalesi'ni Fethi (1130)	71
2.8. Alice'in Tekrar Antakya Hâkimiyetini Ele Geçirme Mücadelesi.....	73
2.9. Haleb Valisi Emir Seyfeddîn Savar'ın Antakya'ya Akınları	76
2.10. İmâdeddîn Zengî'nin Antakya Haçlı Prenslığı'ne Düzenlediği Sefer	79
2.11. Antakya Patriği Bernhard'ın Ölümü Ve Alice'in Yönetimi Ele Geçirmesi	81

BÖLÜM 3

RAYMOND DE POITIERS DÖNEMİ (1136-1149) ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ.....	83
3.1. Raymond De Poitiers'in Antakya'ya Gelişi Ve Constance İle Evlenmesi	83
3.2. Raymond De Poitiers Başa Geçtiği Sırada Prenslığın Durumu	85
3.3. Raymond De Poitiers'in Kilikya Seferi	87
3.4. Raymond De Poitiers'in İmadeddîn Zengî'nin Trablus Kontluğu'na Taarruzu Sırasındaki Faaliyetleri	88
3.5. Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un Antakya'ya Düzenlediği Sefer	89
3.6. Bizans İmparatoru II. Ioannes ile Haçlıların Müslümanlar Üzerine Düzenlediği Sefer	93
3.7. Bizans İmparatoru II. Ioannes'in Antakya'daki Faaliyetleri ve Şehirde Bizans Aleyhine Çıkan İsyan.....	97
3.8. 1138-1144 Yılları Arası Antakya Haçlı Prenslığı ile Haleb Müslümanları Arasındaki Mücadeleler	100
3.9. Raymond De Poitiers ile Antakya Patriği Ralph Arasındaki Çekişme.....	102
3.10. Bizans İmparatoru II.Ioannes'in II.Suriye Seferi Sırasında Antakya Haçlı Prenslığı....	105
3.11. Raymond De Poitiers'in Kilikya'yı Ele Geçirme Çabası	108
3.12. İkinci Haçlı Seferi Sırasında Raymond De Poitiers'in Faaliyetleri	110
3.13. Raymond de Poitiers'in Urfa Haçlı Kontluğu ile İlişkileri ve Urfa Haçlı Kontluğu'nun Yıkılması.....	110
3.13.1. İkinci Haçlı Seferi'nin Başlaması ve Orduların Antakya'ya Gelmesi	112

3.13.2. İkinci Haçlı Seferi Öncesinde Antakya Haçlı Prenslığı'nin Durumu	114
3.13.3. Fransa Kralı VII. Louis'in Antakya'daki Faaliyetleri	116
3.14. Nureddin Zengî'nin Antakya Haçlı Topraklarına Taarruzu ve Raymond De Poitiers'in Ölümü	119

BÖLÜM 4

CONSTANCE'IN NAİBELİĞİ (1149-1153) VE RENAUD DE CHATILLON DÖNEMİ ANTAKYA HAÇLI PRENSLİĞİ (1153-1160)	125
4.1. CONSTANCE'IN NAİBELİĞİ DÖNEMİ (1149-1153)	125
4.1.2. Raymond de Poitiers'in Ölümü Sonrası Antakya Haçlı Prenslığı'nin Durumu. 125	
4.1.3. Prenses Constance'ın Renaud de Chatillon ile Evlenmesi ve Renaud'un Prenslığın Başına Geçmesi	127
4.2. Renaud De Chatillon Dönemi (1153-1160)	128
4.2.1. Renaud de Chatillon'un Prenslığı Öncesi Hayatı ve Faaliyetleri	128
4.2.2. Renaud de Chatillon'un Kilikya Seferi	130
4.2.3. Renaud de Chatillon'un Antakya Patriği Aimery ile Arasındaki Mücadele	131
4.2.4. 1157 Yılı Depremleri ve Haçlıların Müslüman Beldelerine Saldırıları Sırasında Renaud De Chatillon'un Faaliyetleri	132
4.2.5. Renaud de Chatillon Döneminde Bizans İle İlişkiler	134
4.2.5.1. Renaud de Chatillon'un Kıbrıs'ı Yağmalaması	134
4.2.5.2. Renaud de Chatillon'un Bizans İmparatoru Manuel'e İtaat Etmesi	136
4.2.5.3. Renaud de Chatillon'un Nureddin Zengî'ye Esir Düşmesi Ve Hâkimiyetinin Sonu	140
4.3. Constance'ın Antakya Yönetimini Ele Geçirmesi (1161)	141
SONUÇ VE ÖNERİLER	143
KAYNAKÇA	147

KISALTMALAR

AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
a.g.e.	: Adı geçen eser
A.Mlf	: Aynı Müellif
a.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İng.	: İngilizce
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
n.	: Not, Dipnot
nşr.	: Neşir
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Terc.	: Tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarihi Yok
UHSS	: Uluslar arası Haçlı Seferleri Sempozyumu
Yay.	: Yayını, Yayınları

KAYNAKLAR/KİTÂBİYAT

ANA KAYNAKLAR

Lâtin Kaynakları

Willermus Tyrensis: Müellifin eseri *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum*: Willermus Tyrensis'in kroniğidir. Yirmi üç kitaptan oluşan bu eser Haçlı seferlerinin başlamasından itibaren 1184 yılına kadar olan olayları bize aktarmaktadır. Hem Antakya Haçlı Prenslığı hem de Doğu'da kurulan diğer Haçlı devletleri ile alakalı detaylı bilgi veren Sur Piskoposu Willermus Tyrensis'in kroniği tezde kullanılan başlıca Haçlı kaynağıdır. Bu eser *A History of Deeds Done Beyond The Sea* adıyla E. A. Babcock- A. C. Krey tarafından iki cilt halinde İngilizceye çevrilmiştir. Çalışmamızda bu İngilizce tercüme kullanılmıştır. Ayrıca eser Ergin Ayan tarafından I-VIII. Kitapları *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği Başlangıcından Kudüs'ün Zaptına Kadar* ve yine Ergin Ayan XVI. XVII. Ve XVIII. bölümleri *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği (1143-1163)* adıyla Türkçeye tercüme etmiştir.

Willermus kroniğinde yaşadığı dönemin Haçlı devletlerini siyasi ve askeri kısmen de sosyal açıdan anlatmaktadır. Doğu'daki Haçlı devletleri bölgedeki Müslümanlara karşı beraber hareket etmektedirler. Dolayısıyla Willermus'un kroniğinde Antakya Haçlı Prenslığı ile alakalı geniş bilgi bulunmaktadır. Çalışmamızda özellikle II.Bohemund'un ölümü sonrası Antakya Haçlılarının durumu, Alice'in prensliği ele geçirme girişimleri, Bizans İmparatoru II.loannes'e karşı Antakya'da çıkan isyan, yine İmparator Manuel'in Antakya'daki faaliyetleri, Raymond de Poitiers ile Patrik Ralph arasındaki mücadele, Renaud de Chatillon ile Prenses Constance ile evlenmesi gibi diğer kaynaklarda mevcut olmayan birçok bilgiyi aktarması bakımından oldukça önemlidir.

Walter Chancellor: Antakya hakimi Roger de Salerne (1112-1119) ile yakınlığı bulunan Walter prenslikte en üst düzey devlet memuru olan "chancellor" görevindeydi. Dolayısıyla prenslikte yaşanan olayların çoğuna bizzat şahit olmuş, yönetimde karar alma sürecinde danışmanlık yapmış bir kişidir. Bu açıdan Walter'ın eseri Antakya Haçlı Prenslığının tarihi yazılırken kullanılması kaçınılmaz değerli bir kaynaktır. Ayrıca diğer haçlı kronikleri olayları anlatırken Kudüs haçlı krallığını merkez almaktadırlar. Walter ise çalışmasında Antakya haçlıları açısından olayları kaydetmiştir. Bu da Çalışmamız için eserin değerini daha da arttırmaktadır. Walter the Chancellor'un eseri *Bella Antiochena (The Antiochene Wars)* iki kitaptan oluşur. Birinci kitapta 1114 depremi, bu depremin Antakya'ya etkileri ile Selçuklu

Sultanı Muhammed Tapar'ın emriyle Haçlılar üzerine harekete geçen Hamedân valisi Porsuk b. Posuk ile Antakya Haçlı ordusu arasında yaşanan 1115'deki Tell-Daniş Savaşı detaylı bir şekilde anlatılmıştır. İkinci kitapta ise 1119'daki Tell Afrin bölgesinde Mardin Artuklu Emiri İlgazi ile Roger de Salerna arasındaki Tell Afrin Savaşı, Haçlıların deyimiyle Kanlı Meydan Savaşı (Ager Sanguinis) sebepleri, detaylı tasviri ve Antakya Haçlı hakimi Roger'in öldürülmesi kaydedilmiştir. Kanlı Meydan Savaşı'nda Walter'da İlgazi tarafından tutuklanarak Halep'de zindana atılmıştır. Dolayısıyla *Bella Antiochena (The Antiochene Wars)*'da bu olayla sona ermektedir. Kısa bir dönemi kapsamasına rağmen bu kaynak çalışmamızın bu ilk ve mühim olayının aktarılmasında faydalanılması açısından önemlidir. Eser Susan B. Edington ve Thomas Asbridge tarafından Latince aslından İngilizceye tercüme edilmiştir. Çalışmamızda bu İngilizce tercümeden istifade edilmiştir.

Fulcherius Carnotensis: Clermont konsilinden sonra Etienne de Blois'in yanında sefere katılan Fulcherius daha sonra Kudüs'de Baudouin de Boulogne'un görevli papazı olmuştur. Fulcherius Carnotensis haçlı seferlerinin başlangıcından 1127 yılına kadar geçen olayları görgü şahidi olarak aktarmaktadır. Haçlı kronistleri arasında en güvenilir ve tarafsız olarak bilinmektedir. Eseri, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium*, kendisinden sonra kaleme alınan kroniklerde Haçlı seferlerinin başlangıcı anlatılırken kaynak teşkil eder. Çalışmamızda *Gesta Francorum*'un R. Ryan tarafından *Fulcher of Chartres. A History of The Expedition to Jerusalem 1095–1127* adıyla İngilizce tercümesinden ve İlcan Bihter Barlas tarafından "*Kutsal Toprakları Kurtarmak*" *KUDÜS SEFERİ* adıyla yapılan Türkçe tercümesinden faydalanıldı. Müellifin eserinde Tell Afrin Savaşı ile ilgili fazla ayrıntı vermemesi dikkat çekse de Musul Hâkimi Aksungur El-Porsukî'nin 1125 yılında Antakya Haçlı Prenslîği'ne düzenlediği sefer ve II.Bohemund'un Antakya'ya gelişi ile ilgili önemli bilgiler içermektedir.

İslâm Kaynakları

İbnü'l-Adîm: Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (1192-1262) Atalarının ibnül Adim diye anılması ile kendisi de bu şekilde anılmaya başladı. Halep, Dimaşk, Bağdat ve Hicaz'da devrin önemli hocalarından dersler aldı. Halep Eyyûbî Sultanı el-Melikü'z-Zâhir'in takdirini kazanarak Halep kadılığına, Sultan el-Melikü'l-Azîz'in (1216-1237) zamanında da vezirliğe tayin edildi. 1260 yılında Moğolların Halep'i ele geçirmesinden önce şehirden ayrıldı. Aynicâlût savaşı sonrası şehre dönse de Moğolların yaptığı yıkımı görünce şehirden ayrıldı ve 1262 yılında vefat etti. Çalışmamızda müellifin iki farklı eserinden yararlanıldı. Bunlar;

Bugyetu't-Talep fi Tarihi Halep: Eser Halep tarihi, coğrafyası ve önemli şahıslarıyla ilgili bilgiler verir. Kendisinden önceki dönem ile alakalı birçok bilgiyi el-Azımî'den almış hatta el-Azımî'nin kronolojik hatalarından dolayı da onu eleştirmiştir. Tezde Süheyl Zekkâr tarafından tahkik edilerek son cildi indeks olan neşirden yararlanıldı. Müellifin bu eserindeki Selçuklularla alakalı kişilerin biyografileri Ali Sevim tarafından *Biyografilerle Selçuklular Tarihi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmada bu Türkçe tercümeden de faydalanıldı.

Zübdetü'l-Haleb min târîhi Haleb: İbnü'l-Adîm'in bir diğer eseridir. Bugyetu't-Talep'in muhtasarı olup 1243 yılına kadar geçen siyasi gelişmeleri, Halep'e yakın şehirler ile ilgili gelişmeleri kapsar. Eser Sâmî ed-Dehân tarafından 1952-1968 yıllarında, Halîl el-Mansûr tarafından 1996 yılında neşredilmiştir. Türkçeye ise Ali Sevim tarafından Selçuklularla ilgili kısımlar *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)* adıyla tercüme edilmiştir. Çalışmamızda hem Arapça aslından hem de bu Türkçe tercümeden yararlanılmıştır. Bu eser de tezde en çok faydalanılan kaynaklar arasındadır. Özellikle de Antakya Haçlıları ile Haleb'deki Müslüman yönetim arasındaki mücadelelerde *Zübdetü'l-Haleb*'de verilen ayrıntılar çok değerlidir.

İbnü'l-Esîr: İbnü'l-Esîr el-Cezerî, 1160 yılında Cezîret İbn Ömer'de doğmuştur. Daha sonra ailesiyle Musul'a giderek Musul atabeylerinin hizmetine girmiş olan tarihçi 1233 yılında ölmüştür. Müellif kendisine ulaşan rivayetleri değerlendirirken ihtiyatlı davranması, tahlil ve tenkit süzgecinden geçirmesiyle tanınmıştır. Çalışmada İbnü'l-Esîr'in iki eserinden yararlanıldı. Bunlar;

el-Kâmil fi't-Târih: Eser hilkatten başlayarak 1230 yılına kadar geçen olayları kronolojik sırayla vermektedir. Paris'de Tornberg tarafından on üç cilt halinde neşredilen eser Ahmet Ağırakça ve Abulkerim Özaydın gibi değerli hocalardan oluşan bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmamızda bu tercümenin 2016 yılında Ocak Yayınlarından çıkan baskısının VIII. ve IX. Ciltleri kullanılmıştır. Araştırmanın başından sonuna kadar en çok faydalanılan kaynaklardan biri olan bu eser özellikle 1130 yılında İmadeddîn Zengî'nin Antakya Haçlı topraklarına düzenlediği akınlar ve Esarîb Kalesi'nin fethi ile ilgili verdiği bilgilerle kullanılan yegâne kaynak oldu.

et-Târihü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mavsil: Müellifin İmadeddîn Zengî'nin hayatını anlatarak başladığı bu eserden İmadeddîn Zengî'nin Barîn (Montferrant) Kalesini ele geçirmesi ve Bizans İmparatoru II. İoannes Komnenos'un Haçlılarla birlikte Müslüman beldelerine düzenledikleri sefer anlatılırken faydalanıldı.

Ebû Şâme: Ebu Şâme Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî Dimaşk doğumludur. Tezde kullanılan *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-devleteyn en-Nurîyye ve's-Salâhiyye* adlı eseri İmâdeddîn Zengî ile Nureddîn Mahmûd Zengî hakkında geniş bilgiler içerir. Müellif bu eseri hazırlarken İbnü'l-Kalânîsî, İmâdeddîn el-Kâtib, İbn Şeddâd, İbn el-Esîr ve İbn Ebî Tayy'ın eserlerinden yararlanmışır. Tezde müellifin bu eserinin Muhammed Hilmi tarafından hazırlanan ve 1956'da Kahire'de yayınlanan neşrinden faydalanıldı. Özellikle Nureddîn Zengî'nin 1157 yılında Haçlılarla mücadele sırasında hastalanması ve gelişen olaylarla ilgili verdiği detaylar konunun aydınlatılmasında önemi olmuştur.

İbnü'l-Kalânîsî: Ebû Ya'lâ Hamza b. Esed et Temimî El-Amîd İbnü'l-Kalânîsî'nin 970-1160 yıllarını kapsayan *Zeylu Târîhi Dimaşk* adlı eseri Hilal b. El-Muhassin es-Sâbi'nin "*Tarihu Dimaşk*" adlı eserine zeylidir. İbnü'l-Kalânîsî 1073 yılında Dimaşk'ta doğmuştur. İyi eğitim almış olan müellif devletin resmi yazışmalarını icra eden Divanü'r-Resâil'de kâtip olarak çalıştıktan sonra bu kurumun başına geçmiştir. Bu vesile ile eserinde resmi belgeleri de kullanma imkânı bulmuştur. Bu da eserin kıymetini arttırır. 1160 yılında vefat eden İbnü'l-Kalânîsî bu yıla kadar olan olayları kaydetmiştir. Eser 1908'de H.F. Amedroz tarafından neşredilmiştir. 1932 de ise H.A.R. Gibb tarafından İngilizce tercümesi yapılmıştır. Çalışmada 2015 yılında Onur Özatağ tarafından Arapça aslından Türkçeye yapılan tercüme kullanıldı. Eser Birinci Haçlı Seferinden itibaren yararlanan İslâm kaynağı olması bakımından önemlidir. Ayrıca Nureddîn Zengî'nin Antakya Haçlıları ile giriştiği mücadelenin 1160 yılına kadar ki dönemini yazarken istifade edilen en önemli kaynaklardandır. Özellikle 1157 yılı depremleri sonrasında Haçlıların Müslüman topraklarına saldırıları ve Şeyzer'i kuşatmaları ile ilgili verdiği detaylar olayın aydınlatılmasında etkili olmuştur.

İbn Vâsıl: Cemaleddîn Muhammed bin Salim bin Vâsıl (Ö.697/1229) birçok alanda eser yazmıştır. Çalışmamızda ise onun *Müferricü'l-Kurûbfi Ahbâri Benî Eyyûb* adlı tarih alanında kaleme aldığı eserin Cemaleddin Şeyyal tarafından yapılan neşrinden faydalanıldı. Eser kullanılan diğer kaynaklardan farklı bilgi vermese de olaylar özellikle Antakya Haçlıları ve Haleb Müslümanları arasındaki mücadeleler yazılırken mevcut bilgilerin teyit edilmesi için önemli bir kaynak oldu.

Bündârî: Kıvâmüddîn Ebu İbrâhîm el-Feth b. Alî b. Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî, Eyyûbîler devrinin önemli edip ve tarihçilerindendir. Katib İmâdeddîn el-İsfahânî, Selçuklu vezirlerinden Enuşirvan b. Halid'in *Futûru Zamani's-Sudur ve Sudûru Zamani'l-Futûr* adıyla Farsça olarak yazdığı eseri *Nusratu'l-Fetre ve*

'*Ustratu'l-Fitre* Arapçaya çevirmiş ve dört ciltlik de bir zeyl yazmıştır. el-Bündârî ise bu eseri özetleyerek *Zübdetü'n-Nüsra ve Nuhbetü'l-'Usra* adını verdi. Genel olarak Büyük Selçuklular ile ilgili bilgilerin mevcut olduğu bu eser Kivameddin Burslan tarafından *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* adıyla Türkçeye tercüme edildi. Eserde çalışmamızın araştırma konusuyla alakalı pek bilgi mevcut olmasa da Nureddîn Zengî'nin 1149 yılında Antakya topraklarına düzenlediği seferde Raymond de Poitiers'in ölümüyle sonuçlanan İnob mücadelesi ile ilgili olarak yararlanma imkanı bulundu.

Azîmî: Ebu Abdullah Muhammed b. 'Ali et-Tenûhîel-Azîmî (1090-1161) Haleb'de yaşamıştır. Eseri *el-Azîmî Târîhi (Tarihü'l-Azîmî)* XI. Yüzyılın sonları ile XII yüzyılın ilk yarısındaki Halep ve çevresi tarihi için önemli bir kaynaktır. Haçlılarla ilgili detaylı bilgi vermese de İbnü'l-Kalânîsî'de geçen bilgileri tamamlayıcı niteliktedir. Neşir ve tercümesi Ali Sevim tarafından "Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538=1038/39-1143-44)" adıyla yayımlanmış olan eserden çalışmanın 1143 yılına kadar yaşanan olaylar anlatılırken faydalanıldı.

Usame ibn Munkız: Usame ibn Munkız tarafından yazılmıştır. 1138 yılından itibaren Dimaşk'a yerleşen Üsâme, Emir Muinüddin Unar'ın hizmetinde savaflara katılmıştır. Usame eserinde yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi olaylarını devlet kademelerinde görev almış ve aynı zamanda Haçlı şövalyeleri arasından da dost edinmiş bir asilzade olarak aktarmaktadır. Bu eser Yusuf Ziya Cömert tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmada özellikle II.Bohemund'un Şeyzer'e saldırısıyla ilgili verilen bilgiler çok faydalı olmuştur.

Yakut el-Hamevî: Yakut b. Abdullah el-Rûmî tarih, coğrafya ve edebiyat alanında önemli eserler hazırlamıştır. Bunlardan coğrafya alanında alfabetik sıraya göre vücuda getirdiği *Mu'cemü'l-Büldân* adlı eser çalışmada özellikle Halep ve çevresindeki yerlerin tespit edilmesinde çok yararlı oldu. Eserde yer adlarının tamamı bulunamasa da birçoğu tespit edilmiştir. Eserin en yaygın kullanılan ve beş cilt olarak Beyrut'ta 1977'deki baskısından faydalanılmıştır.

Ebu'l-Fidâ: İmâdeddin İsmail bin Muhammed bin Ömer yaygın olarak Ebu'l-Fidâ olarak tanınmıştır. Dimaşk'da doğmuş ve Hama melikliği yapmış olan müellifin *el-Muhtasar fî Ahbâr el-Beşer* adlı eseri Mahmud Deyyub tarafından 1997'de Beyrut'ta neşredilmiştir. Çalışmada bu neşirden özellikle İmadeddin Zengî'nin 1129/1130'daki Esarîb Kalesini fethi ve 1137 yılındaki Barîn (Montferrant) Kalesi'ni fethi ile ilgili faydalanılma imkânı bulunmuştur.

İbn Şeddâd: İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim İbn Şeddad 1217 yılında Haleb'de doğdu. 1261'de ise Mısır'a giderek Sultan Baybars'ın hizmetine girdi.

Müellifin en tanınan eseri *el-A'lâk el-Hatîra fî Zikri Ümerâ el-Şam ve'l-Cezîre*'dir. Bu eserinde müellif Suriye ve el-Cezire bölgesini tarihi, coğrafyası ve sanat eserleri ile birlikte tanıtır. Özellikle Haleb'i anlatırken verdiği detaylar Haleb'i araştıranlar için oldukça mühimdir. Çalışmada eserin Yahya Zekeriya Abbara tarafından yapılan ve 1991'de Dimaşk'ta yayınlanan nüshası kullanıldı. Antakya Haçlıları ile ilgili detaylı bilgi vermese de şehrin fiziki yapısı ile II.Bohemund'un Antakya'ya gelişi ve sonrasında şehre hakim olanlar kısaca tanıtılmıştır.

İbnü'l-Verdi: Ebû Hafs Zeynüddin Ömer b. elMuzaffer b. El-Bekrî el-Kureşî eş-Şâfiî el-Ma'arrî yaygın olarak İbn'l-Verdî adıyla bilinir. 1292'de Maarratunnuman'da dünyaya gelen müellif döneminin ünlü bir şairidir. Müellifin *Tetimmetü'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer* adlı eseri genellikle Mısır ve Memlûk kaynağı olarak bilinse de içerisinde Selçuklularla ilgili bilgiler de mevcuttur. Eserin bu kısımları Mustafa Alican tarafından 2017 yılında Türkçeye tercüme edilmiştir. Çalışmada bu Türkçe tercümeden 1119'daki Tell Afrîn ve 1120'deki II. Tell Daniş savaşları anlatılırken diğer kaynaklarda verilen bilgilerin teyidi için faydalanıldı.

Bizans Kaynakları

Niketas Khoniates: 1150'li yıllarda Denizli yakınlarındaki Khonai şehrinde dünyaya gelmiş olan Niketas 1185-1205 yılları arasında Bizans Devleti'nde sarayda önemli görevlerde çalışmıştır. 21 kitaptan oluşan "*Historia*" adlı eseri 1118-1206 yılları arasında kapsar. Bu eserin 1118'den Manuel Komnenos'un 1180'deki ölümüne kadar geçen süreyi anlatan kısmı Fikret Işıltan tarafından *Niketas Khoniates, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmada Antakya Haçlıları ile Bizans İmparatorluğu arasında cereyan eden olaylar aktarılırken özellikle de II.Ioannes Komnenos'un Suriye Seferi sırasındaki faaliyetleri ile ilgili faydalanıldı.

Eserin 1180 yılları sonrasını anlatan kısmı ise Işın Demirkent tarafından "*Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II Isaakios Angelos Devri*" adıyla Türkçe tercüme edilmiştir.

Ioannes Kinnamos: Bizans İmparatoru Manuel Komene'in hizmetinde imparatorluk sekreteri olarak görev yapmış olan Ioannes 1143 yılında dünyaya gelmiştir. "*Historia*" adlı eseri 1118-1176 yıllarını içine almaktadır. Eserde özellikle Manuel Komnenos dönemini ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Çalışmada eserin Işın Demirkent tarafından *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)* adıyla Türkçe tercümesinden, yine II.Ioannes'in Suriye Seferi ve Manuel Komnenos'un 1158-1159'daki Kilikya ve Antakya'ya düzenlediği seferler ile ilgili faydalanıldı.

Süryani Kaynakları

Süryani Mikhail: 1166-1199 yılları arasında Antakya'da Yakubî patriği olarak görev yapmış olan Mikhail Süryani müellifler arasında en şöhretlisidir. 1200 yılında öldüğü bilinen müellifin eseri araştırma konumuz ile ilgili önemli bilgiler içermektedir. Andreasyan tarafından Türkçeye "*Süryani Keşiş Mihail'in Vekayinâmesi*" adıyla tercüme edilmiştir. Çalışmada bu Türkçe tercümeden yararlanılmıştır. Özellikle Renaud de Chatillon'un Haleb valisi Meceddin tarafından esir edilmesi sırasında onun askeri gücü ile ilgili verdiği bilgi, yine Renaud'un Kıbrıs'ı yağmalaması, Askalan kuşatması sırasındaki faaliyetler ile ilgili verdiği detaylar çok aydınlatıcı olmuştur. Bunların dışında araştırmanın hemen hemen tamamında faydalanılan önemli bir eserdir.

İbnü'l-İbrî: İbnü'l-İbrî Ebûl-Ferec (Bar Hebraeus)'in 1286 yılında öldüğü bilinmektedir. Malatyalı olan İbnü'l-İbrî eserini yazarken değişik kaynaklardan istifade etmiştir. Eseri "*The Cronografy of Gregory Abu'l-Faraj*" adıyla E. A. Wallis Budge tarafından Süryaniceden İngilizceye çevrilmiştir. Ö. R. Doğrul tarafından "*Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus) Abû'l-Farac Tarihi*" adıyla da İngilizceden Türkçeye çevrilmiştir. Eserin bu Türkçe tercümesinin ikinci cildinden genel olarak çalışmanın hemen hemen tamamında faydalanılmıştır.

Anonim Süryani: 1203-1204 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen ve müellifi bilinmeyen eser A.S Trinton tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Bu vekayinâme Vedii İlmen tarafından I. ve II. *Haçlı Seferleri Vekayinâmesi* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmada bu Türkçe tercümeden faydalanıldı. Özellikle 1124 yılında Hille Emiri Düneys bin Sadaka'nın Antakya'ya gelerek Haçlılarla kurduğu ittifakı anlatması ve 1148 yılında Raymond de Poitiers ile Nureddîn Zengî arasındaki Yağra savaşında Nureddîn'in yenilmesi ile ilgili verdiği bilgiler çok mühimdir.

Ermeni Kaynakları

Urfalı Mateos: Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen Urfalı Mateos'un XI.yüzyılın ilk yarısında Urfa'daki manastırlardan birinde başrahiplik yaptığı kendisinin ifadeleriyle sabittir. 952-1136 yılları arasındaki olayların kaydedilmiş olduğu müellifin eserine Papaz Grigor tarafından da 1163 yılına kadar olayların zikredildiği bir zeyil yazılmıştır. Bu eser Hırant D. Andreasyan tarafından "*Urfalı Mateos Vekâyinamesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*" adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Özellikle 1125 yılında Musul hâkimi Aksungur el-Porsukî'nin Antakya Haçlılarına düzenlediği sefer ve II.Bohemund'un Antakya'ya gelmesi ve yönetimi ele alması ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önemlidir.

Urfalı Vahram: Bir rahip olan Urfalı Vahram aynı zamanda Ermeni kralı II. Leon'un divan kâtipliğini yapmıştır. “*Vekayinâme*” adlı eseri H. D. Andreasyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Olayları aktarırken çok ayrıntı vermeyen müellifin eserinden çalışmada Antakya Haçlılarının Kilikya bölgesini ele geçirme girişimi anlatılırken kullanacağımız önemli bir eserdir.

Simbat: 1208-1275 yılları arasında Kilikya'da yaşamıştır. Ermeni tarihçilerinin en önemlisi olarak bilinir. Kilikya Ermeni krallığına 1219'da I. Leon'un ölümünden sonra naiblik yapmış olan Babaron Senyoru Konstantin'in oğludur. 10 yaşından itibaren krallık sarayında yaşamıştır. Müellifin eseri 691-1271 yıllarını kapsamaktadır. Müellif eserinin 1152 yılına kadarki kısmını Urfalı Mateos'un *Vekayinâmesinden* özet olarak yazmıştır. 1152-1271 yılları arası ise kendi çalışmasıdır. Eser “*Başkumandan “Simbat Vekayinâmesi (951-1334)”* adıyla H.D. Andreasyan tarafından Türkçe çevrilmiştir. Çalışmada bu Türkçe tercümeden Raymond de Poitiers'in 1136 yılında Kilikya'yı ele geçirme girişimi ile ilgili verdiği bilgilerden yararlanıldı.

ARAŞTIRMA ESERLER VE TEZLER

Antakya Haçlı Prenslığı 1098-1268 yılları arasında hüküm sürmüştür. Bu devletin hakimiyet yıllarının tamamını kapsayan yerli ya da yabancı müstakil bir çalışma mevcut değildir. Ancak Batıda Gustave Shlumberger 1898'de, *Renaud de Chatillon, Prince d'Antioche, Seigneur de la terre d'Outre-Jourdain* adıyla Renaud de Chatillon'un hakimiyet yıllarını, Yewdale, R. Baliey 1917'de *Bohemund I, Prince of Antioch* adıyla prensliğin kurucusu I.Bohemund'un hayatı ve faaliyetlerini, Thomas Asbridge 2000 yılında *The Creation of The Principality of Antioch 1098-1130* adıyla prensliğin II.Bohemund'un ölümüne kadar olan tarihini yazmışlardır. Ülkemizde ise Ebru Altan *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)* adlı eseri ile Prenslüğün kuruluş dönemini, “Renaud de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)” adıyla Renaud de Chatillon dönemini kaleme almıştır. Bunların dışında Hayati Dokdemir tarafından *Antakya Haçlı Devleti'nde Roger de Salerna Devri Tarihi (1112-1119)*, Şebnem Özonur tarafından *Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Sonu*, Sevtap Gölgesiz tarafından *Kuruluş Döneminde (1098-1112) Antakya Haçlı Prinkepsliği-Bizans İlişkileri*, Rahime KIYILI tarafından *III. Bohemund Dönemi Antakya Haçlı Prinkepsliği (1161-1201)* ve Harun Korunur tarafından *IV. Bohemund Dönemi Antakya Haçlı Prinkepsliği (1201-1233)* yüksek lisans tezi olarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada en fazla faydalanılan araştırma eserler ise Steven Runciman tarafından yazılmış ve Fikret Işıltan tarafından da Türkçeye çevrilmiş *Haçlı*

Seferleri Tarihi, Claude Cahen'in *La Syrie du Nord a l'époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'Antioche*, Işın Demirkent'in iki cilt şeklinde hazırladığı *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, Ferdinand Chalandon'un *Les Connene Etudes Sur L'Empire Byzantin* ve Bîrsel Küçüksipahioğlu'nun *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* oldu.

KAYNAKÇA

A. ANA KAYNAKLAR

1. İSLÂM KAYNAKLARI

- Azimî, *Vekâyinâme*, (nşr. ve çev. Ali Sevim), *Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler (H. 430-538: M. 1038/39-1143/44)*, TTK Yay. Ankara,1998
- Bundarî, *Zubdat Al-Nusra ve Nuhat Al'usra*, Türkçe terc., Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Ankara, 1999.
- Ebü Şâme, "*Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-devleteyn en-Nurîyye ve's-Salâhiyye*", (Yay: Muhammed Hilmi), C. I-II, Kahire, 1956.
- İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (Çev: Mehmet Keskin), XII-XIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2000.
- İbn Kalanisi, *Şam Tarihine Zeyl Birinci ve İkinci Haçlı Seferleri Dönemi*, (Türkçeye Çev: Onur Özatağ), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- İbnü'l-Adim Ebu'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, (Thk. Süheyl Zekkar), C. I-II, Darü'l-Kitabi'l-Arabi, Dımaşk, 1997.
- İbnü'l-Adim Ebu'l-Kasım Kemaleddin Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim, (Türkçeye Çev. Ali Sevim), *Zübdetü'l-Haleb Min Târîhi Haleb'de Selçuklular (H.447-521=1055-1127)*, TTK Yayınları, Ankara, 2014.
- Üsâme İbn Münkız, *İbretler Kitabı (Kitab el-İ'tibar)*, (Çev: Yusuf Ziya Cömert), Ses Yayınları, İstanbul, 1992.
- İbn Şeddâd, "*en-Nevâdirü's-Sultaniyye ve'l-Mehâsini'l-Yusufiyye*", Kahire, 1994.
- İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Beni Eyyûb*, (Neşr: C. Şeyyal-H.M. Rabi'), C. I-II, Kahire, 1953-1977.
- İbnü'l-Esîr, *El-Târihu'l-Bâhir fî'd-Devlet el- Atâbekiyye bi'l-Mavsil*, (Nşr. Abdulkadir Ahmed Tilîmât), Kahire,1963.
- İbü'l-Esîr, *el-Kamil fî't-Tarih*, (Çev: A. Özaydın), C. X-XI-XII, Bahar Yay., İstanbul, 1987.
- İbnu'l-Ezrâk Ahmed b. Yûsuf b. Ali, *Meyyâfârikîn ve Âmid Târîhi (Artuklular Kısmı)*, (Çev. Ahmet Savran), Erzurum, 1992.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullâh (2001). *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II, Anadolu Selçukluları ve Beylikler*, (yay: Ali Öngül), İzmir: Akademi Kitabevi.

2. HAÇLI KAYNAKLARI

- Albert of Aachen, *Historia Ierosolimitana, History of the Journey to Jerusalem* (Edited and Translated By Susan B. Edgington), Clarendon Press, Oxford, 2009.
- Anonim Haçlı Tarihi, *Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, (Türkçeye Çev: Ergin Ayan), Selenge Yay., İstanbul, 2013.
- Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem peregrinantium*, (İngilizce terc., R.Ryan), *Fulcher of Chartres . A History of The Expedition to Jerusalem 1095–1127*, Knoxville, 1969.

- Fulcherius Carnotensis, “*Kutsal Toprakları Kurtarmak*” *KUDÜS SEFERİ*, (Çev. İlcan Bihter Barlas), IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2009.
- Geoffrey Malaterra, *The Deeds of Count Roger of Calabria and Sicily and of His Brother Duke Robert Guiscard*, (Translated by Kenneth Baxter Wolf), Michigan University Press, 2008.
- Gesta Francorum et aliorum Hierosolimitanorum*, (İngilizce terc., Rosalind Hill), *The Deeds of the Franks and the Other Pilgrims to Jerusalem*, London 1962.
- Odo de Deuil, *De Profectione Ludovici VII in Orientem*, Edited, with an English Trans., Virginia Gingericck Berry, *The Journey of Louis VII to the East*, Norton Company, New York,
- Radulphus Cadomensis, *Gesta Tancredi Expeditione Hierosolymitana*, (İngilizce terc., Bernard S.Bachrach –David S.Bachrach), *The Gesta Tancredi of Ralph of Caen A History of the Normans on the First Crusade*, Ashgate, 2005.
- Raimundus Aguilers, *Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem*, İngilizce terc., J.HiLL. HiLL, *Raymond d’ Aguilers*: Philadelphia, 1968.
- Walter the Chancellor, *The Antiochene Wars*, (A Translated and Commentary by Thomas S. Asbridge and Susan B. Edgington), Ashgate Publishing Company, U.S.A., 1999.
- Willermus Malmesberi, *Gesta Regum Anglorum*, (İngilizce terc. ve yay., R.A.B. Mynors- R. M. Thomson- M. Winterbottom), *The History of the English Kings*, I, Oxford, 1998.
- William of Malmesbury, *Chronicle*, Transted by J. A. Giles, London, 1857.
- Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, C. II, (Çev: E. A. Babcock- A. C. Krey), Columbia University Press, New York, 1943.
- Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği Başlangıçtan Kudüs’ün Zaptına Kadar*, (Çev: Ergin Ayan), Ötügen Yayınları, İstanbul, 2016.
- Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği (1143-1163)*, (Çev: Ergin Ayan), Karadeniz Dergisi Yayınları, Ankara, 2009.

3. BİZANS KAYNAKLARI

- Anna Komnena, *Alexiad*, (Çev: Bilge Umar), İnkilâp Yay., İstanbul, 1996.
- Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos’un Historia’sı*, (Edit.: Işın Demirkent), TTK Yay., Ankara, 2001.
- Malalas, “*The Cronicle of John Malalas*” (Translated by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott), Australian Association, Melbourne, 1986.
- Niketas Khoniates *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev: Fikret Işıltan), TTK Yay., Ankara, 1995.

4. SÜRYANİ KAYNAKLARI

- Anonim Süryanî, *The First and Second Crusades from an Anonymous Syriac Cronicle*, (Çev: A. S. Trinton), *JRAS*, 1933, s. 69-101; Türkçe Çev. Vedit İlmen: *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekâyinamesi*, Yaba Yay., İstanbul, 2005.
- İbnü’l-İbrî Ebü’l-Ferec (Bar Hebraeus) (1987–1999). *Vekâyinâme*, (Çev: Ö. Rıza Doğrul), Abu’l Farac Tarihi, II, Ankara: TTK.
- Süryanî Mikhail (1944). *Süryanî Keşiş Mikhail’in Vekâyinâmesi (1042-1193, 1195-1229)*, (Çev: H. D. Andreasyan), Ankara: TTK Basılmamış tercümeler kısmı.

5. ERMENİ KAYNAKLARI

- Simbat, *Vekâyinâme (951-1334)*, (Çev: Hırant D. Andreasyan), TTK Basılmamış Tercüme-ler Kısmı.
- Urfalı Mateos, *Vekâyinâme*, (Çev: Hırant D. Andreasyan, notlar: E. Dulaurer, M.H. Yinanç), *Urfalı Mateos Vekâyinâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 2000.
- Urfalı Vahram. *Vekâyinâme, Kilikya Kralları Tarihi*, (Çev: H. Andreasyan), Ankara: TTK Basılmamış tercüme-ler kısmı.

6. ARAŞTIRMA ESERLER

- Altan, Ebru, "Haçlıların Anadolu'da İzlediği Yollar", *Bellekten*, LXV, S. 243, Ağustos, 2001, s. 5718-582.
- Altan, Ebru, "Renaud de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Sen-yörü (1177-1187)", *Tarih Dergisi*, S.55 (2012/1), İstanbul, 2013, s.1-30.
- Altınay, Ahmet Refik, *Haçlılar (1095-1291)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Arik, Feda Şamil, "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XVI, S. 27, Ankara, (1992-1994).
- Asbridge, S. Thomas, *The Creation of The Principality of Antioch 1098-1130*, The Boydell Press, Woodbridge, 2000.
- , *Haçlı Seferleri*, (Türkçeye Çev: Ekin Duru), Say Yayınları. İstanbul, 2014.
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, (Türkçeye Çev.: Haluk Şaman), C. II, Tercuman Yayınları, İstanbul, 1974.
- Baldwin, W. Marshall, "The Latin States under Baldwin III and Amalric I, 1143-1174", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 528-563.
- Bauer, Susan Wise *Ortaçağ Dünyası, Roma İmparatoru Büyük Constantinus'un Hristiyan-lığı Kabul Etmesinden I. Haçlı Seferi'ne*, (Türkçeye Çev.: Mehmet Morali), Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.
- Berry, G. Virginia, "The Second Crusade", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 463-513.
- Bilindir, Sedat, "Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri (1094-1104)", *Asia Minor Studies: International Journal of Social Sciences*, C. 4, S.7, 7 Ocak 2016, s.11-25.
- Bouchier, E. S., *A Short History of Antioch*, Oxford Basıl Blackwell, London, 1921.
- Buzpınar, Ş. T. "Lazikiye", *TDVİA*, XXVII, s. 117-118.
- Cahen, Claude, *La Syrie du Nord a l'époque Des Croisades Et La Principauté Franque D'Antioche*, Paris, 1940.
- Cate, Cames Lea, "The Crusade of 1101", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 343-368.
- Chalandon, Ferdinand, *Les Connene Etudes Sur L'Empire Byzantin*, C.II, Burt Franklin, New York.

- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, C. I, TTK Yay. Ankara, 1990.
- , *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, C. II, TTK Yay., Ankara, 1994.
- , "1101 Yılı Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul, 1995, s. 17-57.
- , "Bizans", *TDVİA*, VI, s. 230-244.
- , "Haçlılar", *TDVİA*, XIV, s.525-546.
- , "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 2002, s. 651-656.
- , *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Dokdemir, Hayati, *Antakya Haçlı Devleti'nde Roger de Salerno Devri Tarihi (1112-1119)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul, 1998.
- Duncalf, Frederic, "The Councils of Piacenza and Clermont", *A History of The Crusades*, Volume one: The First Hundred Years, Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of The Wisconsin Press, London, 1969, s. 220-252.
- Ersan, Mehmet, "Rupenliler Dönemi'nde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Çukurova'da Hâkimiyet Mücadelesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII, 1996, s. 83-96.
- , *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yay., Ankara, 2007.
- Fink, Harold S., "The Foundation of the Latin Stades, 1099-1118", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 368-410.
- Gibb, A.R. Hamilton "The Caliphate and the Arab States", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 99-135.
- , "Zengi and the fall of Edessa", *A History of The Crusades*(Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s.449-463.
- , "The Career of Nûr-ad-Dîn", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 513-528.
- Gökhan, İlyas ve Kaya, Selim VII-XVI. *Asırlarda Maraş Emîrleri (Emîr, Melik, Bey, Senyör, Beylerbeyi, Sancakbeyi)*, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, 2008.
- Hamilton, Bernard, *The Leper King and His Heirs. Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Hitti, Philip K., *History of Syria*, Macmillan Co. Ltd., London, 1951.
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, (Türkçeye Çev: Nurettin Elhüseyni), Alfa Tarih, İstanbul, 2015.
- Holt, P.M., *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu*, (Türkçeye Çev: Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.
- , *Haçlı Devletleri ve Komşuları*, (Türkçeye Çev: Tanju Akad), Kitap Yay., İstanbul, 2007.
- Honigman, Ernst *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (Türkçeye Çev: Fikret Işıltan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1970.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, *Kilikya Tâbi Ermeni Baronluğu Tarihi*, Kök Yay., Ankara, 1990.

- Kırpık, Güray, *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, Selenge Yayınları. İstanbul, 2009.
- Krueger, C. Hilmar "The Italian Cities and the Arabs Before 1095", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- Küçükspahioğlu, Birsal "Haçlı Devletleri", *Türkler*, VI, s. 505-520, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- , *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2007.
- Lamb, Harold *Haçlı Seferleri*, (Türkçeye Çev: Füsun Dikmen), Tutku Yay., Ankara, 2012.
- Lopez, S. Robert, "The Norman Conquest", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- Maalouf, Amin *Arapların Gözü ile Haçlı Seferleri*, (Türkçeye Çev.: M. A. Kılıçbay), Telos Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Merçil, Erdoğan, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu", *UHSS*, TTK Yay., Ankara, 1999.
- , "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, VI, s. 503-528, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.
- Morrisson, Cécile, *Haçlılar*, (Türkçeye Çev.: Nermin Acar), Dost Kitapevi, Ankara, 2005.
- Nicholson, L. Robert, "The Growth of the Latin States, 1118- 1144", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt: The First Hundred Years, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 410-449.
- Nicolle, David İkinci Haçlı Seferi (1148), (Türkçeye Çev: L.Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- , Birinci Haçlı Seferi (1096-1099), (Türkçeye Çev: L.Ece Sakar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Nomiku, H. A., *Haçlı Seferleri*, (Türkçeye Çev.: Kriton Dinçman), İstanbul, 1997, İletişim Yayınları.
- Nicholson, Robert L., "The Growth of the Latin States, 1118-1144", *A History of The Crusades*, Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- Oldenbourg, Zoé, *The Crusades*, (Translated: Anne Carter), Phoenix Press, London, 1988.
- Orstrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, (Türkçeye Çev: Fikret İşıltan), TTK Yay., Ankara, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105-1118)*, TTK Yay., Ankara, 1990.
- , "Büyük Selçuklu Emiri Kürboğa", *Tarih Dergisi*, S. 36, s. 405-421.
- Özonur, Şebnem *Antakya Haçlı Prinkepliği'nin Sonu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Paine, Mike, *Haçlı Seferleri*, (Çev: Cumhuriyet Atay), Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011,
- Painter, Sidney "Western Europe on the Eve of the Crusades", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969.
- Richard, Jean, *The Crusades c.1071- c.1291*, Cambridge Press, New York, 2005.
- Richard, Jean, "Aux origines d'un grand lignage: Des Palladii a Renaud de Chatillon," in *Media in Francia: Recueil de melanges offert a Karl Ferdinand Werner*, Herault, Paris, 1989, s. 409-418.

- Röhricht, Reinhold, *Regista Regni Hierosolymitani (1097-1291)*, Libraria Academica Wagneriana, Oeniponti, 1893.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, II, III, (Türkçeye Çev: F. Işıltan), Ankara: TTK Yay., 1989.
- , "The Pilgrimages to Palestine before 1095", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 68-81.
- , "The First Crusade: Constantinople to Antioch", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin, and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 280-308.
- , "The First Crusade: Antioch to Ascalon", *A History of The Crusades*, (Edited by Marshall W. Baldwin and Kenneth M. Setton), I. Cilt, The University of Wisconsin Press, London, 1969, s. 308-343.
- Sahillioğlu, Halil "Antakya", *TDVİA*, III, İstanbul.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 5. Baskı, TTK Yay., Ankara, 1993.
- , "Artukoğlu İlgazi", *Belleter*, XXVI/104, TTK Yay., Ankara: 1962, s.651-658.
- , *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*, TTK Yay., Ankara, 1990.
- , *Suriye ve Filistin Selçukluları*, TTK Yay., Ankara, 1989.
- , "Keyhüsrev I", *DİA*, XXV, s.347-349.
- Schlumberger, Gustav, *Renaud de Chatillon, Prince d'Antioche, Seigneur de la terre d'Outre-Jourdain*, Plon-Nourrit, Paris, 1898.
- Stevenson, W.B., *The Crusaders in the East*, Cambridge University Press, Cambridge, 1907.
- Streck, "Antakya", *İA*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.
- Şeyh İkrimi Said Sadri, "Kudüs ve Haçlı Savaşları", *USES (23-24 Kasım 1996)*, s.105-115, Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi yayını. 1996
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.
- , "Süleymanşah", *İA*, XI.
- , "Keyhüsrev I", *İA*, VI, s. 613-620.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri Müslüman Haçlı Siyasi İttifakları*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2016.
- , *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2015.
- Yewdale, R. Baliey, *Bohemund I, Prince of Antioch*, Amsterdam, 1917.